

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
РІВНЕНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії

Наукові записки
Рівненського державного гуманітарного університету
Випуск 13

Рівне – 2008

Збірник наукових праць

“Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії”

Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. Випуск 13. – Рівне: Рівненський державний гуманітарний університет, 2008. – 311 с.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Головний редактор:

Постоловський Руслан Михайлович, кандидат історичних наук, професор, член-кореспондент Міжнародної слов'янської академії наук (м. Рівне).

Заступник головного редактора:

Шелюк Людмила Олександрівна, кандидат історичних наук, професор (м. Рівне).

Науковий редактор:

Троян Сергій Станіславович, доктор історичних наук, професор (м. Рівне).

Члени редколегії:

Гайбонюк Володимир Дорофійович, кандидат історичних наук, професор, Заслужений діяч культури України (м. Рівне).

Галуха Любов Юріївна, кандидат історичних наук, доцент (м. Рівне).

Давидюк Руслана Петрівна, кандидат історичних наук, доцент (м. Рівне).

Жилюк Сергій Іванович, доктор історичних наук, професор (м. Острог).

Литвинчук Анатолій Іванович, кандидат історичних наук, професор, Заслужений діяч культури України (м. Рівне).

Савчук Петро Оксентійович, кандидат історичних наук, професор (м. Рівне).

Степанков Валерій Степанович, доктор історичних наук, професор (м. Кам'янець-Подільський).

Стоколос Надія Георгіївна, доктор історичних наук, професор (м. Рівне).

Терешко Юрій Миколайович, кандидат історичних наук, доцент (м. Рівне).

Швецова-Водка Галина Миколаївна, доктор історичних наук, професор (м. Рівне);

Шеретюк Валерій Миколайович, кандидат історичних наук, доцент (м. Рівне).

Згідно постанови президії ВАК України часопис „Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії” визнано фаховим виданням у галузі історичних наук

Друкується за рішенням Вченої Ради Рівненського державного гуманітарного університету, протокол № 6 від 31 січня 2008 р.

За достовірність фактів, дат, назв і т.п. відповідають автори статей. Думки авторів можуть не співпадати з позицією редколегії. Рукописи не повертаються.

Адреса редакції: 33027, м. Рівне, вул. С. Бандери, 12. Рівненський державний гуманітарний університет

офіційно визнана на державному рівні, однак вона залишила глибокий слід у польській суспільно-політичній думці і мала вплив у майбутньому на формування східної політики Польщі.

Джерела та література

1. Lewandowski J. Imperializm słabości. Kształtowanie się koncepcji polityki wschodniej piłsudczyków 1921-1926. – Warszawa, 1967. – 225 s.; Mikulicz S. Prometeizm w polityce II Rzeczypospolitej. – Warszawa, 1971. – 314 s.
2. Сливка Ю. Ю. Західна Україна в реакційній політиці польської та української буржуазії (1920–1939). – К., 1985. – 272 с.
3. Симонова Т. М. Прометеизм во внешней политике Польши. 1919-1924 // Новая и новейшая история. – 2002. – № 4. – С. 47 – 64.
4. Piłsudski J. Pisma zbiorowe. – Warszawa, 1937. – Т. II.
5. Charszkiewicz E. Przebudowa Wschodu Europy. Materiały do polityki wschodniej Józefa Piłsudskiego w latach 1893-1921 // Niepodległość. – Londyn, 1955. – Т. 5. – S. 125-167.
6. Геник М. А. Концепції федералізму у східній політиці Польщі (1918 -1920) // Славистичні студії. – Львів, 1997. – Т. 1. – С. 153–158.
7. Szandruk P. Geneza umowy kwietniowej z 1920 r. // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – 1935. – 21 kwietnia. – Nr 16-17. – S. 183-186.
8. Wakar W. Przymierze // Przymierze. – 1920. – Nr 1. – 15 sierpnia.
9. Wakar W. Nauka klęski // Przymierze. – 1920. – Nr 2. – 22 sierpnia.
10. Wakar W. Ratowanie państwa // Przymierze. – 1920. – Nr 3. – 29 sierpnia.
11. Manifest Narodu Polskiego do Narodów Wolnych Obywateli // Przymierze. – 1920. – Nr 2. – 22 sierpnia.
12. Bh . K. [Bohdan Kutylowski]. W imię idei // Przymierze. – 1920. – Nr 4 . – 5 września.
13. Hołówko T. Skutki pokoju w Rydze // Przymierze. – 1920. – Nr 16. – 28 listopada.
14. Hołówko T. Skarb najwyższy // Przymierze. – 1921. – Nr 8. – 27 lutego.
15. Werschler I. Z dziejów obozu belwederskiego. Tadeusz Hołówko. życie i działalność. – Warszawa, 1984.
16. Stosunki Polsko-Prometeuszowskie. Referat polityczny, obrazujący genezę sprawy, założenia ideologiczne i formy organizacyjne współdziałania Polsko-Prometeuszowskiego. 1939 r. // Centralne Archiwum Wojskowe (CAW), Oddział II Sztabu Głównego, I.303.4.5561.
17. Wakar W. Przesłanki naszej doktryny // Przymierze. – 1921. – Nr 30 – 31. – 28 sierpnia.
18. Skwarczyński A. Cele wojny na wschodzie. – Warszawa: „Rząd i Wojsko”, 1920. – 11 s.
19. Ruch „Prometejski” wśród narodów podrosyjskich na emigracji w Polsce. // CAW, Oddział II Sztabu Głównego, I. 303. 4. 5776.
20. Bartoszewicz H. Roman Knoll wobec sprawy niepodległości Ukrainy 1917-1921. Z dziejów prometeizmu polskiego // Polska i jej wschodni sąsiedzi. – Т. 6. Pod redakcją A. Andrusiewicza. – Rzeszów, 2005. – S. 11-30.
21. Bartoszewicz H. Misja Romana Knolla w Ankarze 1924-1925 rr. // Studia z dziejów Rosji i Europy środkowo-Wschodniej. – Т. 36. – S. 122-123.
22. Schaetzel T. Racja stanu Polski na Wschodzie // Niepodległość. – Londyn-Nowy Jork, 1972. – Т. VIII (po wznowieniu). – S. 225-249.
23. Krymski T., Wiśniowski E. Racja stanu Polski na Wschodzie // Pod znakiem odpowiedzialności i pracy. Dziesięć wieczorów. – Pod redakcją A. Skwarczyńskiego. – Warszawa: „Droga”, 1933. – S. 208-226.
24. Wiśniowski E. Istota mocarstwowości polskiej // Wschód-Orient. – Kwartalnik poświęcony sprawom wschodu. – Warszawa, 1934. – Czerwiec-grudzień. – Nr 2-3-4.
25. Ustne sprawozdanie mjra Dąbrowskiego z dn. 9 marca 1934 r. // CAW, Oddział II Sztabu Głównego, I.303.4.5782.
26. Bączkowski W. Dokąd ma siegać Polska? // Biuletyn Polsko-Ukraiński. – Warszawa, 1935. – 21 kwietnia. – Nr 16-17. – S. 191-192.
27. Ideologia walki ciemieźoncz przez Rosję narodów zjednoczonych w organizacji „Prometeusz”: Azerbajdżan, Don, Gruzja, Idel-Urał, Ingria, Karelia, Komi, Krym, Kubań, Kaukaz Północny, Turkiestan i Ukraina. 1936 r. // CAW, Oddział II Sztabu Głównego, I.303.4.5782.

УДК: 259 (091)

Л.Ю.Галуха

ОРГАНІЗАЦІЙНІ ПИТАННЯ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ ПРАВОСЛАВ'Я У ДРУГІЙ РЕЧІ ПОСПОЛИТІЙ

Розвиток православ'я на етнічних українських землях у 20- 30-х роках ХХ століття відбувався в умовах внутрішньоцерковних протиріч, строкатої конфесійної карти і складних міжконфесійних відносин Другої Речі Посполитої та реалізації політики асиміляції українців.

Опинившись в межах Польської держави православна церква продовжувала перебувати в юрисдикції патріархії Російської православної церкви. Її глава патріарх Тихон указом від 27 вересня 1921 року, піклуючись про духовне життя Православної церкви в Польщі, заснував екзархат на чолі з патріаршим екзархом всієї Православної церкви в Польщі архієпископом Юрієм Ярошевським, який одночасно посів Варшавсько-Холмську кафедру [4]. Таким чином, Православній церкві в межах Польщі було надане право автономії у складі РПЦ, а архієпископу Юрію - право обласного митрополита. З кінця 1921 року почалася інституалізація частини Православної церкви в межах Польської держави в окрему церкву, яку можна іменувати «Православна церква в Польщі».

Православних у Польщі за переписом 1921 року було близько 3700 тисяч осіб, а за переписом 1931 року - 4 мільйони. Православна церква в Польщі серед релігій і церков за кількістю віруючих посідала друге місце після Римо-католицької. Але характерною рисою Православної церкви було те, що її вірні не склали

однієї етнічної групи. Вважають, що на 1931 рік у числі православних українці складали близько 50 % (1940 тисяч осіб) [20,4]. Серед православних у Польщі після українців друге місце посідали білоруси, а далі - поляки, росіяни та ін. Наголосимо, що римо-католиками були в основному поляки, греко-католиками - українці Східної Галичини, прихильниками Мойсеєвої релігії - євреї, а православними - в основному представники двох слов'янських народів - українці і білоруси.

Враховуючи те, що православне населення відродженої Польщі заселяло компактно східні воєводства, межуючи з Радянським Союзом, і ці воєводства були «невралгічним» регіоном держави, правлячі кола дивилися на православ'я в своїй державі не тільки як на релігійну проблему, а й як державно-територіальну. Тому, не дивлячись на проголошення автокефалії Православної церкви в Польщі у 1925 році, її правове врегулювання затяглося аж до кінця 30-х років XX століття.

Характерно, що в 1921 році почалися змагання за зверхність у Православній церкві в Польщі між різними угрупованнями її ієрархії та кліру і навколо церковними політичними об'єднаннями.

«Православный церковный Совет» на чолі із Н.С.Серебренниковим, що склався із так званих рновців (Русское народное объединение), намагався взяти церковну владу в свої руки. Вже на початку 1921 року «Православный церковный Совет» робив спроби організувати «...церковне православне життя... в межах цілої Польщі» [8,175]. З цією метою планував провести у Варшаві в серпні того ж року з'їзд представників православних парафій. З'їзд не відбувся і, ймовірно, головною причиною була відсутність узгодженості дій і дозволу на це від канонічно чинних у межах Польщі єпископів. Не дав дозвіл на існування «Православного церковного Совета» і архієпископ Юрій. Він, як єпархіяльний архієрей, розпорядженням від 28 жовтня 1928 року за (№ 47) заборонив дію Совета в межах Варшавсько-Холмської єпархії, а як екзарх всієї Православної церкви в Польщі - від 9 грудня цього ж року за (№ 169) - на території всієї Польщі «в качестве «над-єпархияльной» церковной организации на основании 34 ап.пр.» [5,441].

Внутрішній устрій Православної церкви в Польщі у своїй основі був розроблений на Соборах архієреїв православного екзархату в Польщі на початку 1922 року. Предметом обговорення першого Собору від 24 січня 1922 року були питання інституалізації Православної церкви в державі Польщі [1, 3].

В склад Православної церкви в Польщі входило 5 єпархій: Волинська, Поліська (входили православні храми 26 благочиній повітів Поліського (Берестейського, Дрогичинського, Камень-Каширського, Косовського, Лунинецького, Пінського, Пружанського, Сарненського (до 1931 року) і Столинського воєводств), Гродненська (17 благочиній із повітів воєводств Білостокського: Августовського, Білостокського, Волковиського, Гродненського, Сокольського, Суwalkського і Новогрудського: Барановицького, Несвізьського, Слоніmsького), Віленська (17 благочиній повітів Віленського (Браславського, Вілейського, Віленсько-Трокського, Молодочинського, Ошмянського, Поставського, Свенцяньського) і Новогрудського (Воложинського, Лідського і Столпецького) воєводств) і Варшавсько-Холмська (приходи і їх філії 10 воєводств: Варшавського, Лодзинського, Келецького, Люблинського, Познанського, Поморського, Краківського, Львівського, Тернопільського і Плеського) [6,179-180].

При кожній єпархії Православної церкви в Польщі діяла духовна консисторія із 4-6 чоловік.

З червня 1922 року на підставі «Положення про Синод», затвердженого 15 червня того ж року, діяв «Священний Синод Православної Митрополії в Польщі», існування якого ухвалив Собор єпископів на третій сесії Собору 14-15 червня 1922 року. При митрополитові як дорадчий орган - Митрополитальна Рада. Комітети шкільний, місіонерський, перекладу богослужбових книг польською, українською, білоруською, чеською і російською мовами діяли при Священному Синоді. В Православній церкві в Польщі діяли також Вчена археологічна і археографічна комісія, комітет емеритального забезпечення православних священно- і церковнослужителів у Польщі, редакції часописів, синодальна друкарня, православне митрополитальне добротинне товариство.

Кадри священнослужителів відбували підготовку у духовних семінаріях Вільно і Кременця та на православному богословському відділенні Варшавського університету ім.Ю. Пілсудського, які знаходилися на утриманні держави.

Православна церква в Польщі (в тому числі й Варшавсько-Холмська єпархія) у 1931-1932 рр. нараховувала 2920 всіх працівників разом із церковно- і священнослужителями: митрополит - 1 (він же глава церкви), єпархіяльних єпископів - 4, вікарних єпископів - 2, членів консисторій - 20 (в тому числі - 4 варшавської консисторії), секретар варшавської консисторії - 1, секретар канцелярії Священного Синоду - 1, секретарів єпархіяльних консисторій - 4, референтів консисторій - 5, референт канцелярії Священного Синоду - 1, урядників консисторій - 5, їздових - 6, священників - 1030, настоятелів церков - 340, вікаріїв священників - 60, псаломщиків - 1383, дияконів - 53 [6,180].

Адміністративний устрій Православної церкви в Польщі в 1939 році був аналогічним устрою церкви в час проголошення автокефалії: всі храми п'яти єпархій складали єдину митрополію. В 1939 році на чолі церкви стояв митрополит церкви Діонісій (Валединський), який очолював також Варшавсько-Холмську єпархію. Вікарним єпископом Варшавсько-Холмської єпархії був єпископ Тимофій (Шретер). Юридичним радником Синоду було призначено В.Сухенек-Сухецького за походженням поляка [7,425].

Внутрішній устрій Православної церкви в Польщі був розроблений і затверджений на Соборах Православної церкви в Польщі в 1922 році, в результаті чого все церковне життя набирало автономного

характеру в межах схваленого на цих Соборах територіально-адміністративного устрою, який був адміністративно визнаний Польською державою. Це дало можливість готувати ґрунт до здобуття майбутньої автокефалії церкви.

Процес інституалізації Православної церкви в Польщі виявив в цілому український кшталт цієї церкви. Стрижневою єпархією Православної церкви в Польщі була українська Волинська єпархія, кількість парафій якої (760) перевищувала загалом всі парафії в складі інших чотирьох єпархій (651) - Поліської, Гродненської, Віленської, Варшавсько-Холмської.

Неврегульованість юридично-правових основ існування Православної церкви в Польщі сприяла виникненню як міжконфесійних конфліктів, так і непорозумінь з урядом в питаннях власності даної інституції, матеріального забезпечення єпископату, священнослужителів і кліру, тощо...

Нагадаємо, що підвалини для цього закладено ще Першою світовою війною. Тоді, території Холмщини, Підляшшя, Волині, Полісся, де відбувалися воєнні дії російської, австрійської та німецької армій, зазнали величезних людських і матеріальних втрат, в тому числі культових мистецько-культурних цінностей. Крім того, з цих етнічних українських земель було насильно вивезено в червні-липні 1915 року в глибину Російської імперії 300 тисяч православного українського населення, розселеного там в 37 губерніях Росії [11].

Це не могло не позначитися на релігійному факторові цього краю в цілому, оскільки крім евакуйованого населення було вивезено й культові речі, богослужбові та богословські книги, церковне начиння, установи (Холмські Свято-Богородичне Братство, друкарню, духовну семінарію; замські гімназію, церковно-археологічний музей, Братство; Родочинський і Турковицький жіночі монастирі), дзвони, які пізніше в цілому сюди не були повернуті.

Так, православні храми до повернення сюди евакуйованих українців (1918 - 1920) опинилися на деякий час зачиненими. Вони частково були поруйнованими, чи переробленими на католицькі костели.

Згідно статистики на Холмщині і Підляшші із 389 культових споруд у 1918 році не діяло 111, знищено 59 і 150 «переведено» в римо-католицизм. Після повернення православних українців за ними залишилося всього 63 церкви. Отже, на Холмщині і Підляшші на початку 20-х років ХХ століття церков, зайнятих римо-католиками, було в два з половиною рази більше, ніж залишилося у користуванні православних [11].

«Прийомом», тобто відбиранням православних церков у перші повоєнні роки займалися різні структури: римо-католицькі (єпископи, євхаристи), світські (урядовці) й військові. Така діяльність в рамках «звершення актів» тривала в основному до 1921 року, коли було розроблено юридичні документи щодо управління церковною власністю. Ще до того часу католицькі єпископи зі східних кресів, і особливо Підляський ординарій Г.Пшездецький, видав розпорядження від 11 грудня 1918 року з питання святинь і поунійного майна. В розпорядженні він наказував євхаристам, щоб ті повернули закриті свого часу царським указом греко- чи римо-католицькі храми (які частково були поруйновані чи перероблені у свій час на Православні церкви) і заново висвятили їх у католицькі. Далі було вказано, що євхаристи-декани повинні скласти інвентар майна цих святинь і передати його адміністрації євхаристи-пробоща, на території якого знаходиться «освячений дім Божий» [17,115].

Слідом за розпорядженням ординарія Г.Пшездецького, прем'єр Морачевський і міністр внутрішніх справ Тугут (провідники так званої польської лівиці) видали 16 грудня 1918 року декрет, згідно якого майно Православної церкви, яке виявилось ще не захопленим римо-католиками було секвестровано, тобто перейшло тимчасово до державної власності.

З прийняттям Конституції (1921 р.), яка гарантувала всім релігійним громадам право власності і виключала втручання світської влади у внутрішні справи церков, декрет ніби втратив силу. Але 9 липня 1921 року побачив світ новий декрет, згідно якого дія попереднього (16 грудня 1918 року) поширювалася на всі території, що на підставі Ризької мирної угоди ввійшли до складу Польщі.

Отже, Православна церква в Польщі у такий спосіб фактично залишилася без власності, хоч формально й не була її позбавлена. Практично майже всі храми Православної церкви переходили у тимчасову власність держави, а частково опинилися у володінні католиків.

Слід підкреслити, що чиновники із місць надсилали у Варшаву пропозиції про кількісну потребу (з їх точки зору) православних храмів. Так, Люблінський воєвода ще на початку 1923 року пропонував залишити за православними з наявних 400 приходів і приписних церков тільки 57. Поліський воєвода з 366 наявних храмів - залишити 137. У Варшаві вважали, що у Волинському воєводстві з існуючих 800 церков достатньо буде 360.

Таким чином, у трьох вказаних вище воєводствах урядовці із наявних в 1923 році 1566 православних культових споруд пропонували до використання православними тільки 554, що від загального числа складало трохи більше 35 відсотків. Відповідно, на Люблінщині - планували за православними залишити всього 14%, Поліссі - 34%, Волині - 45% храмів. Не викликає сумніву, що внаслідок таких дій Православна церква в Польщі понесла б матеріальних збитків (храмів і церковного майна) в цьому регіоні понад 64% [20].

Принагідно зауважимо, що «скорочення» проходили, зустрічаючи опір православних (особливо на Холмщині), викликали незадоволення православної ієрархії. Однак, не скрізь українці-православні чинили

організований опір тискові з Варшави зокрема в західних місцевостях, де було переважаюче польське етнічне середовище. Проте в місцевостях, де православні складали переважну більшість, можна було спостерігати іншу ситуацію. Так, православні с.Убродовичі Грубешівського повіту (355 осіб), побачивши дивну «процесію» на чолі з трьома ксьондзами, що прямувала на територію православного храму, оточили «живим ланцюгом свою святиню, ні на звернення вїта ключі віддати не хотіли, ні відступити. Дійшло до бійки, пролилася не тільки вода, але й кров: православні перемогли, 60 було поранено, з них 10 - важко» [15,148].

Отже, захищаючи свої духовні святині, православні відстоювали храми і інші матеріальні цінності. Варто погодитися з істориком Валерієм Сидороком, який пише, що особливо болісно «ревіндикаційна» акція зачепила Варшавсько-Холмську єпархію Православної церкви в Польщі, адже вже в 1924 році на костели було висвячено 164 православних храми [15,147].

Зауважимо, що Варшавсько-Холмська єпархія зазнала втрат не тільки через «висвячення» Православних церков у католицькі костели, а і через їх навмисні руйнування (яким нерідко передувало закриття храмів), що почалися на початку розбудови Другої Речі Посполитої. До перших святинь відібраних від українців, належали соборні храми в Холмі і Любліні. О.Купранець писав, що у 1919 році було поруйновано «підземелля Холмського собору з гробницями єпископів, настоятелів Собору і його киторів, православних і католиків, і повикидано з них кості. Нищено також цвинтар біля собору, а з порозриваних могил викинено також кості покійників, що довго - цілими роками - білили на зруйнованому цвинтарі» [13,138].

Питання ревіндикації та руйнування православних культових споруд неодноразово розглядалися в парламенті Польщі, викликаючи суперечки. Прем'єр Владислав Грабський (грудень 1923 - 1925) домігся того, щоб цей процес ревіндикації затримати. Було зроблено заяву, що таке рішення тимчасове, поки питання не буде врегульоване законодавчим шляхом. Думаємо, що таким рішенням В.Грабський прагнув перш за все заспокоїти громадську думку [18,467].

Генеральний розгляд і улагодження справи мали розпочати пропозиції подані 12 грудня 1923 року. Тоді Конституційна комісія розглянула пропозиції, що стосувалися ревіндикації ряду костелів на Сході. Посол Сейму Сергій Хруцький зачитав дві пропозиції з цього питання: перша мала назву «Сейм закликає уряд до подачі загального закону відносно православних церков», а друга називалася «Всі особливі справи передачі церков відкладаються до часу видання загального закону» [18,73].

Справа ускладнювалась ще й тому, що більшість членів Конституційної комісії, в тому числі представник уряду Стшалковський, схилилася до проголошених проектів, але, незважаючи на них, пропозиції щодо ревіндикації продовжували надходити до Сейму і обговорювалися далі. Польські національні кола прагнули здобути 1416 храмів [18,73].

На цю тему тривали дискусії в 1923 році, а також у лютому і липні 1924 року. Посол Сейму Сергій Хруцький заявляв тоді, що на Холмщині і Підляшші (Люблінське воєводство) в українців було віднято 90% церков. Виступи С.Хруцького в липні 1924 року торкалися нової хвилі відбирання церков від православних (ліквідація розпочата в травні 1924 року). Польський історик Ришард Торжецький зауважив, що церковні об'єкти, які переходили до рук поляків чи піддавалися нищівним акціям, були пам'ятками історії і культури українського народу.

Проти таких акцій виступили в польському парламенті українські послы і сенатори: Хруцький, Васильчук, Любарський і Пастернак, Скрипник.

У 1927 році появилася надія, що польський уряд поверне Православній церкві відібрані храми, майно і землі. Сталося так, що замість повернення, почалися нові домагання з боку римо-католицьких ієрархів, які розпочали новий процес - ревіндикацію.

Надзвичайно великих втрат зазнала Православна церква в Польщі у червні - липні 1938 року. Тоді впродовж двох місяців «тільки на Підляшші і Холмщині було знищено 112 церков» [16,115].

У червні - липні 1938 року почалася акція нищення церков, якій передувало опечатання храмів поліцією в квітні - травні 1938 року. Нищення культових споруд відбувалося волею польських шовіністів, яким сприяли урядові чинники на місцях. Немаловажну роль в цьому відіграла і польська преса, в якій часто зустрічалися думки, що ці «церкви - це символ займанщини, які треба замінити на цеглу, щоб своїм виглядом не псували краєвиду, нагадуючи більшовицьку Росію» [13,155].

Тоді впродовж кількох тижнів було знищено 112 церков, в число яких ввійшло 16 храмів, збудованих після першої світової війни, що ніколи не належали католикам. В тому числі були й церкви XII століття, проти нищення яких протестували і поляки - мистецтвознавці та високоосвічені парламентарі.

Нищення Православних церков стало предметом обговорення у польському парламенті. 6 липня 1938 року у сеймі прозвучали виступи послів із Галичини і Волині. Серед виступаючих був посол Степан Скрипник (у майбутньому патріарх УАПЦ Мстислав), який «вказував на пагубну протиправославну політику уряду й польських кругів» [13,160].

Українські послы запропонували скликати комісію сейму в складі 7 чоловік (в тому числі трьох православних) під головуванням віцемаршала сейму, яка б детально вивчила це питання. Пропозиція не була схвалена.

На пленарному засіданні 14 липня 1938 року протестували проти нищення храмів також і сенатори Лободич, Луцький та Маслов.

Українське національно-демократичне об'єднання (УНДО) влітку 1938 року видрукувало ґрунтовний матеріал щодо нищення церков. Протестуючи проти нищення культових споруд, свої делегації вислало до офіційних кіл Варшави православне населення, де у міністерстві віровизнань і освіти делегації їх приймав віцеміністр Александрович, у міністерстві внутрішніх справ начальник національного відділу, директор Папроцький.

Справа нищення Православних церков зацікавила польських адвокатів. Оборонець Православної церкви адвокат Генріх Свйонтковський (соціаліст) підготував цілу низку процесів по захисту прав Православної церкви. Єпископат не скористався такою нагодою, знаходячись в повній залежності від польського уряду, але все ж таки вирішив попросити в урядових колах припинення нищівних акцій. З цього питання митрополит Діонісій мав цілу низку зустрічей: з президентом держави (травень 1938), міністром віровизнань і освіти Свентославським, прем'єром Складковським. Діонісій також вислав телеграми на ім'я маршала Ридза-Сміглого, прем'єра Славой-Складковського і міністра Грабовського.

Крім зовнішніх заходів оборони православна ієрархія провела внутрішні заходи. Митрополит Діонісій скликав надзвичайну сесію Священного Синоду Православної церкви в Польщі, яка проходила 8 - 11 квітня 1938 року.

У квітні 1938 року Синод видав послання до духовенства і віруючих із закликом вистояти у важкий час.

У період з 30 червня до 2 липня 1938 року працювала скликана єпископатою надзвичайна конференція з участю духовенства і вірних, на якій було обрано світську делегацію для вручення спеціального «Меморіалу» урядові (прем'єрові, міністрові віровизнань і освіти, канцелярії президента, Українській парламентарній репрезентації, українським послам з Волині і головному комендантові поліції). У склад делегації входили послы О.Рочням, С.Любарський, Пастернак і віруючі селяни Вишук, Божик, Рабчук і Бик.

«Меморіал» вимагав: негайно припинити акцію протиправославної пропаганди; повернути на місця виселених православних священиків; припинити нищення церков; негайного скликання Собору; унормування державно-церковних взаємин; навчання закону Божого рідною мовою учнів.

Після появи президентського декрету (18 листопада 1938 року) і Розпорядження Ради Міністрів (10 грудня 1938) на розгляд сейму внесено (січень 1939 року) урядовий законопроект з питань державно-церковних взаємин, підготовлений міністерствами віровизнань і освіти, хліборобства та внутрішніх справ.

У законопроекті йшлося і про церковні землі Волині, Холмщини, Підляшшя, Полісся і Білорусі 160000 гектарів якої держава забрала у повоєнний час. Процеси нищення храмів на Холмщині спричинили втрат на суму 400000 злотих. Православна ієрархія могла претендувати на відшкодування, тим більше, що, як згадувалося вище, відповідні документи були вже підготовлені адвокатом Генріхом Свйонтковським. Проте, міністерство віровизнань і освіти домоглося від єпископів Православної церкви в Польщі подання у письмовій формі згоди на резигнацію. Таким чином Православна церква втратила своє майно, нерухомість, не претендуючи на відшкодування.

Православна церква в Польщі мала в 1923 році 85 тис. га, з них держава вилучила у парафій 18 тисяч гектарів, а в користуванні Православної церкви було залишено 51 тисячу гектарів. Відносно 16 тисяч гектарів було вжито заходів для безкоштовної передачі їх у власність держави [17,118-119].

До видання Декрету президента Польщі (листопад 1938 року) правове становище духовенства Православної церкви в Польщі ще не було в цілому врегульоване. В особливо скрутному матеріальному становищі перебували сім'ї непрацюючих священнослужителів. В таких умовах була заснована і діяла у складі Варшавсько-Холмської єпархії пенсійна (емеритальна) каса православного духовенства, яка була установою взаємної допомоги нижчого духовенства з метою матеріального забезпечення його родин [19,3].

Джерела та література

1. Волинський краєзнавчий музей: РА, 1943/32731.
2. Рівненський обласний краєзнавчий музей (надалі - РКМ): VIII -Д, 1690/6.
3. РКМ: VIII-Д, 3060/6.
4. РКМ: VIII-Д,3069/20.
5. РКМ: VIII-Д, 3069/25.
6. Мемориал по вопросу о созыве Поместного Собора, представленный 10 января 1930 года Блажейнейшим митрополитом Дионисием г. Президенту Республики // Воскресное чтение. -1930. -№ 12.
7. Предсоборное собрание. // Воскресное чтение.- Варшава.- 1930. -№ 28.
8. Церковное обозрение. -Воскресное чтение. -1926. -№ 11.
9. Церковное обозрение. -Воскресное чтение. -1926. -№ 23.
10. Церковное обозрение. -Воскресное чтение. -1930. -№2.
11. Кравець М. Проблема Холмщини й Підляшшя напередодні й під час першої світової війни. // Польща-Україна: історична спадщина і суспільна свідомість (Міжнародна наукова конференція, Кам'янець-Подільський, 29-30 травня 1992 рік). -Київ, 1992.
12. Краткий политический словарь.- Москва, 1988.
13. Купранець О.Ф. Православна церква в міжвоєнній Польщі (1918-1939). Рим, 1974.
14. Політичний словник.- Київ, 1976.

15. Сидорук Валерій, Оксана Хімчук. Підляшшя: повернення із забуття. // Етнокультура Волинського Полісся і чорнобильська трагедія. Рівне, 1996.
16. Стоколос Н. Трагедія православної церкви в Польщі в 20 -30 роках ХХ ст. (на матеріалах фондової збірки Рівненського краєзнавчого музею). // Історія релігій в Україні. Тези повідомлень III круглого столу (Львів, 3-4 травня 1993 року). - Київ-Львів, 1993.
17. Wislocki. J. Uposazenie Kosciola i duchowienstwa Katolickiego w Polsce 1918-1939. - Poznan, 1981.
18. Torzecki Ryszard. Kwestia ukrainska w Polsce w latach 1923-1929. -Krakow, 1989.
19. Statut Kasy Emerytalnej Duchowienstma Prawoslawnego w Polsce. -Warszawa, 1938.
20. Piotrowicz W. Unja i dycunja Koscielna w Polsce. -Wilno, 1933.

УДК 93 (438) „1939/ 1945”

П.Я.Поліщук

ПЕРЕДУМОВИ ВИНИКНЕННЯ „ПОЛЬСЬКОЇ ПІДПІЛЬНОЇ ДЕРЖАВИ”

Анотація

В статті аналізуються передумови виникнення “Польської підпільної держави”. Приділяється увага організаціям, які виникли внаслідок окупації Польщі, та їх ролі у формуванні організаційних та ідеологічних підвалин майбутньої підпільної держави. Розглядається вплив складних внутрішньо- та зовнішньополітичних процесів на формування “підпільної держави” в окупованій Польщі.

Ключові слова: еміграційний уряд, Друга світова війна, підпільна держава, Союз Збройної Боротьби, Делегат Уряду.

Annotation

In article preconditions of appearance of “Polish Underground State” is analyzed. Paid attention to organizations, which appears after the occupation of Poland and to their role in forming organizational and ideological bases of future underground state. Viewed influence of complicated political processes in forming “underground state” in occupied Poland.

Key words: emigrational government, Second World War, underground state, Union of Armed Struggle, Delegate of the government.

Ще за часів Другої світової війни в окупованій Польщі та серед її представників на еміграції вживався термін “Польська підпільна держава”. Сьогодні він набув поширення як в Польщі, так і за її межами. Ряд дослідників акцентують увагу на безперервності польської державності, не зважаючи ні на Другу світову війну, ні на окупацію країни. Продовженням державотворчих традицій була “Польська підпільна держава” [11, s. 18], виникнення якої часто пов’язують з початком Другої світової війни, а інколи й з документами, прийнятими ще до 1 вересня 1939 р. Фактично ж система державних інституцій почала формуватися тільки в липні 1940 р., а про існування “Польської підпільної держави” можна говорити не раніше, ніж з 1941 р. Виникнення цього специфічного явища було зумовлене складними політичними процесами в окупованій Польщі та за її межами. Без об’єктивного висвітлення цих процесів неможливо зрозуміти та пояснити феномен “Польської підпільної держави”, яка хоч і виникла в 1941 р., але свою історію розпочала ще з 1939 р.

Поразка у вересневій кампанії 1939 р. була для поляків потрясінням. Це потрясіння посилювалося тим, що до вибуху війни влада підтримувала міф про велич та могутність Польщі. Напередодні війни у Польщі повсюди можна було побачити плакати із зображенням маршала Е. Ридз-Смігли на фоні літаків та танків. Панувало переконання, що в разі початку війни польське військо за тиждень буде в Берліні.

Реальність виявилася зовсім іншою. Польська армія під натиском агресора вже з перших днів війни почала відступати. Однак органи державної влади, посадовці почали втікати ще швидше, ніж відбувався наступ німецьких військ. Евакуація органів державної влади з Варшави розпочалася в ніч з 4 на 5 вересня, в ніч з 6 на 7 вересня командує польським військом Е. Ридз-Смігли залишив столицю. Через тиждень головнокомандуючий знаходився в районі Коломиї, а президент і уряд – над Прутом і Дністром в районі Косова та Кут.

Капітуляція Польщі та втеча з країни політичної еліти справляли гнітюче враження на населення. Владу звинувачено в бездарності, яка зганьбила край, і навіть у зраді національних інтересів. Влада вже не мала

ніякої підтримки громадян. Однак втечу польського уряду за межі держави можна оцінювати двояко. З одного боку, це розцінювалося як зрада свого народу, а з іншого – евакуація органів влади дозволила уникнути їх захоплення. Відтак замість того, щоб підкоритися окупантові, увійшовши до підконтрольної йому системи цивільної адміністрації, польський уряд вже поза межами своєї держави заклав основи легітимної влади, яка була безпосереднім його правонаступником. Це важливо з огляду на те, що легітимність еміграційного уряду була однією з умов легітимності “Польської підпільної держави”.

Таким чином, поштовхом до формування системи державних інституцій “Польської підпільної держави” став виїзд керівництва II Речі Посполитої (далі II РП) з країни. З 17 на 18 вересня воно переїхало

З М І С Т

Розділ 1. ІСТОРІЯ УКРАЇНИ

Г.Кособуцька МИЛОСЕРДЯ ЧЛЕНІВ БРАТСТВ ЯК ВИЯВ МЕНТАЛІТЕТУ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ	3
Л.Петрук, Л.Терешко ТРАДИЦІЇ КОЗАЦЬКОЇ ПЕДАГОГІКИ ЯК ЗАСІБ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОГО ВИХОВАННЯ	8
Л.Терешко, Ю.Терешко КОЗАЦТВО ЯК КУЛЬТУРНО-ІСТОРИЧНИЙ ФЕНОМЕН	10
В.Андрущенко, М.Юрій САКРАЛЬНИЙ СВІТ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ	13
Н.Сорочан ГОЛОВНЕ УПРАВЛІННЯ МИСТЕЦТВ І НАЦІОНАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ В УКРАЇНСЬКІЙ НАРОДНІЙ РЕСПУБЛІЦІ ДОБИ ДИРЕКТОРІЇ	27
Т.Макаренко ПОЛІТИКА УКРАЇНСЬКОЇ ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ ЩОДО НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН У ЛИСТОПАДІ 1917 - СІЧНІ 1918 Р.	31
А.Киридон СТРАТИФІКАЦІЯ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УМОВАХ УПРОВАДЖЕННЯ БІЛЬШОВИЦЬКОЇ МОДЕЛІ ДЕРЖАВНО-ЦЕРКОВНИХ ВІДНОСИН (1917 – 1930-ТІ РОКИ)	35
Р.Пальчевський ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛІСТИЧНОЇ ІДЕЇ СЕРЕД УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ ЗАКАРПАТТЯ У МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД ХХ СТОЛІТТЯ	45
В.Матвєєва ЩО ДО ПИТАННЯ ПРО ДОСТОВІРНІСТЬ ДЖЕРЕЛ ПРО ЧИСЕЛЬНІСТЬ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ЧЕРВОНОЇ АРМІЇ, ПОЛОНЕНИХ ПІД ЧАС РАДЯНСЬКО-ПОЛЬСЬКОЇ ВІЙНИ 1919-1920 рр.	48
С. Шульга ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ СТАНОВИЩА ЧЕСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ МЕНШИНИ В РАДЯНСЬКІЙ УКРАЇНІ ТА ПОЛЩІ В 20-30-ТІ РР. ХХ СТ.	52
М.Гон СТРАТЕГІЯ ІНТЕГРАЦІЇ ЄВРЕЇВ ЗАХІДНОЇ УКРАЇНИ В ПОЛЬСЬКУ ДЕРЖАВУ (1923-1939 рр.)	57
Л.Бородинська СОЮЗ СЛОВ'ЯНСЬКИХ ГРОМАД ЄВАНГЕЛЬСЬКИХ ХРИСТІЯН У ПОЛЩІ: МІЖКОНФЕСІЙНІ ВІДНОСИНИ І БОРІТЬБА ЗА СФЕРИ ВПЛИВУ	62
П.Савчук, П.Мельничук ПРОБЛЕМА НЕСУМІСНОСТІ ЖИТТЄВИХ ТРАДИЦІЙ УКРАЇНСЬКОГО СЕЛЯНСТВА ПОЧАТКУ 30-Х РОКІВ ХХ СТ. ЗІ СТАЛІНСЬКОЮ СТРАТЕГІЄЮ СОЦІАЛІСТИЧНОЇ ПЕРЕБУДОВИ СРСР	66
В.Ковальчук ІТАЛІЙСЬКИЙ ВЕКТОР ДІЯЛЬНОСТІ ОУН У 1930-Х РР.	70
Р.Давидюк СТАНОВИЩЕ ПОЛЬСЬКОЇ ГРОМАДИ НА РІВНЕНЩИНІ У ПЕРІОД „РАДЯНІЗАЦІЇ” (ВЕРЕСЕНЬ 1939-ЧЕРВЕНЬ 1941 РР.)	75
І.Булига РОЛЬ ПОЛІТИЧНОГО ЧИННИКА В РЕЛІГІЙНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ПРОЦЕСАХ НА ВОЛИНІ У 1939-1940 РР.	81
О.Тсвікова РУСИФІКАТОРСЬКА ПОЛІТИКА РАДЯНСЬКОЇ ВЛАДИ В ГАЛУЗІ ОСВІТИ В РОКИ ТИМЧАСОВОЇ ЛІБЕРАЛІЗАЦІЇ ТОТАЛІТАРНОЇ СИСТЕМИ	84

**Розділ 2.
ІСТОРІЯ ВОЛИНИ. КРАЄЗНАВСТВО**

О.Шмид ПОЛЬСЬКА КОЛОНІЗАЦІЯ ВОЛИНИ У 1861-1914 РР.: ДЕМОГРАФІЧНИЙ ТА ЗЕМЕЛЬНИЙ АСПЕКТИ ПРОЦЕСУ	90
А.Кукурудза РАДИКАЛЬНО-РЕФОРМАЦІЙНІ НАСТРОЇ ПРАВОСЛАВНИХ ВОЛИНИ В ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ 20-Х РР. ХХ СТ.	94
О.Нагорнюк РОСІЙСЬКИЙ МОНАРХІЗМ НА ВОЛИНИ В 20-Х РР. ХХ СТ.	98
В.Галуха СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ НАСЛІДКИ СТРУКТУРНИХ ЗМІН У АГРАРНІЙ СФЕРІ ВОЛИНИ МІЖВОЄННОГО ПЕРІОДУ	102
Т.Вісина УКРАЇНСЬКИЙ КООПЕРАТИВНИЙ РУХ У ВОЛИНСЬКОМУ ВОЄВОДСТВІ В 20-30-Х РОКАХ ХХ СТ.: ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ДОСЛІДЖЕННЯ	108
В.Вісин УКРАЇНСЬКИЙ КООПЕРАТИВНИЙ РУХ У ВОЛИНСЬКОМУ ВОЄВОДСТВІ В 20-30-Х РОКАХ ХХ СТ.: ПРОБЛЕМИ ІСТОРІЇ І ІСТОРІОГРАФІЇ	111
А.Шваб, С.Шинкар УКРАЇНОМОВНА ПЕРІОДИКА У ВОЛИНСЬКОМУ ВОЄВОДСТВІ В 1921–1939 РОКАХ	116
А.Жив'юк, Д.Сирота ПОШИРЕННЯ ТВОРЧОСТІ ТА ВШАНУВАННЯ ПАМ'ЯТІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА НА РІВНЕНЩИНІ У 1920-1930-Х РР.	122
І.Марчук ДОКУМЕНТИ НІМЕЦЬКИХ ОКУПАЦІЙНИХ ОРГАНІВ ПРО ДІЯЛЬНІСТЬ УКРАЇНСЬКОГО ВИЗВОЛЬНОГО РУХУ НА ВОЛИНИ (1941 – 1944 рр.)	127
О.Сущук ВИКОРИСТАННЯ ВІНИЩУВАЛЬНИХ БАТАЛЬЙОНІВ РАДЯНСЬКИМИ КАРАЛЬНО-РЕПРЕСИВНИМИ ОРГАНАМИ У БОРОТБІ З ОУН ТА УПА НА ВОЛИНИ (1944-1953)	135
М.Ясінський ДО ІСТОРІЇ БУДІВНИЦТВА РІВНЕНСЬКОГО УКРАЇНСЬКОГО НАРОДНОГО ДОМУ	139

**Розділ 3.
ВСЕСВІТНЯ ІСТОРІЯ.
ІСТОРІЯ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН І ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ**

В.Ореховський ДЕРЖАВА І ЦЕРКВА ДОБИ КОНСТАНТИНА І ВЕЛИКОГО (306-337 РР.)	143
Т.Олексівець ЛОКАЦІЙНІ МІСТА НА ТЕРИТОРІЇ ЧЕХІЇ	146
П.Шляза ФІЛІП ФЕЛІЦІАН ШУМБОРСЬКИЙ (1771 - 1851): ХОЛМСЬКИЙ ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКИЙ ЄПИСКОП	149
А.Шабачук «БАЛТІЙСЬКА ПРОБЛЕМА» ПІД ЧАС ЦАРЮВАННЯ ОЛЕКСАНДРА ІІ (1855 – 1881)	154
Ю.Федорик ОРГАНІЗАЦІЯ ТА РОЗВИТОК ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ В ПОЛЬСЬКОМУ КОРОЛІВСТВІ У 1834 – 1875 РОКАХ	158
Л.Шугаєва МОЛОКАНИ І ДУХОБОРИ: СУСПІЛЬНО-ДУХОВНІ ВИТОКИ І ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ВІРОВЧЕННЯ	161
С.Косяк КОЛОНІАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ У ДІЯЛЬНОСТІ ПАНГЕРМАНСЬКОГО СОЮЗУ (1891 – 1900 рр.)	167

Р.Постоловський ФОРМУВАННЯ ЧЕСЬКИХ НАЦІОНАЛЬНО-ДЕМОКРАТИЧНИХ ТРАДИЦІЙ В ЕПОХУ ЧЕСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ВІДРОДЖЕННЯ В КОНЦЕПЦІЇ АЛЬБЕРТА ПРАЖАНКА	172
М.Гон ГАЛИЧИНА КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТ.: ФОРМУВАННЯ ЄВРЕЙСЬКОГО СЕГМЕНТУ ПОЛІТИЧНОЇ СИСТЕМИ АВСТРО-УГОРСЬКОЇ	179
В.Комар ФОРМУВАННЯ ІДЕОЛОГІЇ ПРОМЕТЕЇЗМУ У МІЖВОЄННІЙ ПОЛЬЩІ	184
Л.Галуха ОРГАНІЗАЦІЙНІ ПИТАННЯ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ ПРАВОСЛАВ'Я У ДРУГІЙ РЕЧІ ПОСПОЛИТІЙ	188
П.Поліщук ПЕРЕДУМОВИ ВИНИКНЕННЯ „ПОЛЬСЬКОЇ ПІДПІЛЬНОЇ ДЕРЖАВИ”	193
О.Казакова СОЦІАЛЬНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАСЕЛЕННЯ ОКУПОВАНИХ ПОЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ 1939-1941 РР.	198
Л.В. Мороз НОВА ОЦІНКА ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ У РОМАНІ „ЧАС ЖИТИ І ЧАС ПОМИРАТИ” ЕРІХА МАРІЇ РЕМАРКА	201
В.Лесняк ЕВОЛЮЦІЯ ПРИНЦИПУ РОЗПОДІЛУ ВЛАДИ В ІСПАНІЇ (1939 - 1986)	204
І.Кисарець ТЕХНОЛОГІЇ ВПЛИВУ ЗМІ НА КОНСОЛІДАЦІЮ ГРОМАДСЬКОЇ ДУМКИ РЕСПУБЛІКИ ПОЛЬЩА У ПРОЦЕСІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ	209
Е.Понамарчук ИРАН И АРАБСКИЕ СТРАНЫ НАКАНУНЕ ИРАНО-ИРАКСКОЙ ВОЙНЫ	213
С.Троян БАЗОВІ ЗАСАДИ ТРАНСКОРДОННОГО СПІВРОБІТНИЦТВА І ПЕРСПЕКТИВИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ЄВРО РЕГІОНІВ	217
Є.Кіш ПРОБЛЕМИ НОВИХ СХІДНИХ КОРДОНІВ ЄВРОСОЮЗУ	224
Т.Герасимчук ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНА ГЛОБАЛЬНА СТРАТЕГІЯ США: ТЕОРЕТИКО-КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ, ОСНОВНІ ПОЗИЦІЇ, МОЖЛИВОСТІ ТА ПЕРСПЕКТИВИ	229

Розділ 4. ПОЛІТИЧНІ ІДЕЇ ТА ПРОЦЕСИ В ІСТОРИЧНОМУ КОНТЕКСТІ. МЕТОДОЛГІЯ, ІСТОРІОГРАФІЯ ТА ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВО

Т.Кузьма ЗАРУБІЖНА ІСТОРІОГРАФІЯ ПРО МЕКСИКАНСЬКУ ЕКСПЕДИЦІЮ 1861 – 1867 РР.	234
О.Асауленко МОНАСТІРІ ПОЛТАВЩИНИ: ІСТОРІОГРАФІЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ	237
Ю.Блох ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ДОСЛІДЖЕННЯ ДИСКУСІЙ В АНГЛІЇ ЩОДО ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ КРАЇНИ У 1902 – 1914 РР.	241
В.Борщевич НА МАНІВЦЯХ РОСІЙСЬКОЇ ОРТОДОКСАЛЬНОЇ ІДЕОЛОГІЇ: АРХІМАНДРИТ СМАРАГД (ЛАТИШЕНКОВ)	246
О.Полянський «ІСТОРІЯ УКРАЇНИ» ЯК НАУКОВА ТА НАВЧАЛЬНА ДИСЦИПЛІНА: ГЛОБАЛІЗАЦІЙНІ ВИКЛИКИ ТА ПОСТМОДЕРНІСТСЬКІ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ	251
В.Михайлов ОЛЕНА АПАНОВИЧ – ІСТОРИК УКРАЇНСЬКОГО КОЗАЦТВА (біоісторіографічний аспект)	255
А.Слесаренко АНТИТОТАЛІТАРНІ РУХИ В ЧЕХОСЛОВАЧЧИНІ 1968-1989 РР. В ЧЕХОСЛОВАЦЬКІЙ, ЧЕСЬКІЙ ТА СЛОВАЦЬКІЙ ІСТОРІОГРАФІЇ	260

А.Наумов ПЕРШЕ ПРЕЗИДЕНТСТВО ВОЛОДИМИРА ПУТИНА В РОСІЇ: СТАНОВЛЕННЯ ВНУТРІШНЬОПОЛІТИЧНОГО КУРСУ	265
Ю.Дроздик, В.Мартинюк ЕЛЕКТОРАЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНИЙ АНАЛІЗ РІВНЕНЩИНИ (ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ ВИБОРІВ ДО МІСЦЕВИХ РАД 26. 03. 2006 р.)	270
О.Петухова ФОРМУВАННЯ СПІЛЬНОЇ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ ТА ПОЛІТИКИ БЕЗПЕКИ В УМОВАХ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ	275
J.Jestal WOBEC MIGRACJI: POLITYKA TOŻSAMOŚCI CZY MULTIKULTURALIZM	279
A.Karnauch ZJAWISKO MIGRACJI W PRASIE UKRAIŃSKIEJ	283
В.Терещук ДОСВІД США У ВИКОРИСТАННІ ЗАСОБІВ ЕЛЕКТРОННОГО PR ДЛЯ ФОРМУВАННЯ ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНОГО ІМІДЖУ ДЕРЖАВИ	287
Г.Хлистун КОНЦЕНТРАЦІЯ ТА МАНПУЛЯТИВНІ ТЕХНОЛОГІЇ У ДРУКОВАНИХ ЗМІ В КРАЇНАХ ЄВРОПИ	291
І.Сєрих ПРАКТИЧНІ РІШЕННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ СТРАТЕГІЇ ПОЛІТИКИ ЗРІВНОВАЖЕНОГО РОЗВИТКУ	297
К.Ерофеев УРОКИ ПРАВОПРИМЕНИТЕЛЬНОЇ ПРАКТИКИ ФЕДЕРАЛЬНОГО ЗАКОНА «О СВОБОДЕ СОВЕСТИ И О РЕЛИГИОЗНЫХ ОБЪЕДИНЕНИЯХ»	301

Розділ 5.

РЕЦЕНЗІЇ, АНОТАЦІЇ, РЕФЕРАТИ ТА ОГЛЯДИ

Ю. Войцехівський, Ю. Руда, В. Балута РЕЦ.: БЕРДЯНСЬКА ЧОЛОВІЧА ГІМНАЗІЯ (ОСТАННЯ ТРЕТИНА ХІХ СТОЛІТТЯ) / УПОРЯДНИКИ: В.М.КОНСТАНТИНОВА, І.І.ЛИМАН // МАТЕРІАЛИ З ІСТОРІЇ БЕРДЯНСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО ПЕДАГОГІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ. ТОМ 1. – К.: ОСВІТА УКРАЇНИ, 2006. – 528 С.	304
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ	306
ЗМІСТ	308

Наукове видання

Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії

Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету

Збірник наукових праць

Випуск 13

Відповідальний за підготовку збірника до видання – С.С. Троян

Комп'ютерна верстка – С.С.Троян

Комп'ютерний макет – О.Ю.Третяк

Обкладинка – О.Я.Тарасюк

Підписано до друку 5. 01. 2008 р. Папір офсетний. Гарнітура “Times New Roman”. Наклад 300. Обліково-видавничих аркушів 39,0. Зам. № 51/1.

Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії: Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету: Збірник наукових праць. – Рівне: РДГУ, 2008. – Випуск 13. – 311 с.

Віддруковано засобами оперативної поліграфії
редакційно-видавничого відділу РДГУ, вул. С.Бандери, 12, м. Рівне, Україна, 33028.